

Doğu Akdeniz'deki Gelişmelerin Kıbrıs Sorununa Yansıması: Enerji Jeopolitiğinde Yeni Dönem ve Jeostratejik Dönüşüm

DOI: 10.26466/opus.873401

*

Furkan Terzi * - Uğur Yasin Asal **

*Uzman, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul/Türkiye

E-Posta: furkan.terzi@yahoo.com

ORCID: [0000-0001-8999-1987](https://orcid.org/0000-0001-8999-1987)

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İTBF, şstanbul/Türkiye

E-Posta: uyasal@ticaret.edu.tr

ORCID: [0000-0003-1567-9186](https://orcid.org/0000-0003-1567-9186)

Öz

Kıbrıs Adası tarihsel süreç içerisinde siyasi, toplumsal, askeri ve ticari açılardan önemli bir alan olmuştur. Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinin ardından İngiltere'nin egemenliği altına giren Kıbrıs Adası, Yunanistan ile birleşme amacını taşıyan Enosis taraftarlarının Türklere yönelik saldırılarının ardından siyasi ve toplumsal bir kriz alanına dönüşmüştür. Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin garantörlüğünde yeni bir dönemin başladığı ada üzerinde siyasi uzlaşma bugün hala sağlanabilmiş değildir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY)'nin adanın tek temsilcisi olarak AB üyeliğine kabul edilmesi krizi derinleştirmiştir. AB üyeliği ile derinleşen sorunlar dizisi GKRY'nin Doğu Akdeniz'deki tek taraflı Münhasır Ekonomik Bölge alanları belirleme ve bölge ülkeleri ile Deniz Yetki Alanları anlaşmalarını hayata geçirmesi ile daha da karmaşık hale gelmektedir. Bu çalışma, GKRY'nin Avrupa'nın da desteği ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'yi göz ardı eden ve Zürih - Londra başta olmak üzere uluslararası antlaşma ve kararlarına aykırı olarak enerji bağlamında yürüttüğü politikalara odaklanmaktadır. Kıbrıs Sorununun tarihsel süreç içerisindeki gelişiminin ardından ada çevresinde enerji bağlamında atılan adımlar jeopolitik ve jeostratejik gelişmeler çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu yaklaşım üzerinden KKTC'nin uluslararası hukuk bağlamında atabileceği yeni adımlar değerlendirilmiş; 2003 sonrası ortaya çıkan hidrokarbon gelişmeleri üzerinden KKTC'nin uluslararası aktör olarak tanınmasına yönelik olası fırsatlar ve politika önerileri sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs Sorunu, Doğu Akdeniz, Enerji, Jeopolitik.

Reflection of the Developments in Eastern Mediterranean to Cyprus Issue: The New Era in Energy Geopolitics and the Geostrategic Transformation

*

Abstract

Cyprus has been an important area in political, social, military and, commercial terms throughout the historical process. Cyprus Island, which came under the sovereignty of Great Britain after the domination of the Ottoman Empire, later turned into a political and social crisis area after the attacks against the Turkish Cypriots by Enosis supporters who were aiming to unite with Greece. Turkey, Greece, and Britain's political reconciliation on the island began a new era today still under the guarantee has not been provided. The series of problems that started with the acceptance of the Greek Cypriot Administration as the sole representative of the island to the EU membership, is further complicated by the policies of the Greek Cypriot Administration of determining the unilateral Exclusive Economic Zone areas in the Eastern Mediterranean and realizing the agreements on maritime jurisdictions with the regional countries. This study focuses on the policies of the GCASC, with the support of Europe, that ignore the TRNC and contradict the international agreements and decisions, especially in Zurich and London. Following the development of the Cyprus Problem in the historical process, the steps taken in the field of energy around the island are addressed within the framework of geopolitical and geostrategic developments. Through this approach, the new steps that the TRNC can take in the context of international law have been tried to be evaluated, and the possible opportunities to be recognized as an international actor through the hydrocarbon developments after 2003 have been put forward as policy recommendations.

Key Words: *Cyprus Issue, Eastern Mediterranean, Energy, Geopolitics.*

Giriş

Kıbrıs Adası, Doğu Akdeniz'deki stratejik konumu itibariyle Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından uluslararası ilişkiler sistemi içerisinde büyük güçlerin rekabetine açık bir alan haline gelmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) liderliğini yaptığı Batı ittifakı, Soğuk Savaş boyunca Kıbrıs Adası'nı Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) güney kanadının güvencesi olarak görmüş ve bu bölgede Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) lehine gelişmelerin yaşanmamasına yönelik bir bakış açısı hâkim olmuştur.

ABD öncülüğünde, Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını talep eden Enosis¹ taraftarlarının adada ortaya çıkardığı karmaşanın engellenmesi amacıyla iki toplumlu bir yapıyı ön plana alan Zürih ve Londra Anlaşmaları 1959 yılının şubat ayında imzalanmıştır. Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin garantörlüğünde yapılan ve sorunun çözümüne yönelik ilk girişim olma özelliği taşıyan bu anlaşmaların ardından 16 Ağustos 1960 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur (Kedikli ve Deniz, 2015, s.406). Kıbrıs Adası'nda bulunan Türk ve Rum halkları arasında ortaklık esasına dayandırılan anlaşma girişimleri sahada uygulama alanı bulamamıştır.

Türkiye'nin adaya 1974 yılında gerçekleştirdiği askeri müdahale, Yunanistan tarafından uluslararası alanda Türkiye aleyhine sıkça dile getirilmiştir. Bu doğrultuda Yunanistan, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini engelleyemediğini iddia ederek NATO'nun askeri kanadından ayrılmıştır. İngiltere'nin ada üzerindeki askeri mevcudiyetini koruma yönündeki iradesi sorunun çözümsüzlüğündeki bir diğer faktör olmuştur. İngiltere bu kapsamda Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilere paralel olarak adada kapsamlı bir siyasal çözüm için çaba sarf etmek yerine ada üzerindeki askeri varlığını korumayı öncelikli hedef olarak belirlemiştir.

¹ **Enosis:** Yunanca'da birleşme anlamına gelen bir terim. Enosis, Helen uygarlığının geliştiği ve yayıldığı her yerin ilhak edilmesi biçimindeki bir fikri ifade etmektedir. XIX. yüzyıl sonlarında ve XX. yüzyıl başlarında, Balkan Savaşları Girit'in Yunanistan'a ilhaki sırasında da kullanılan terim, günümüzde daha çok Kıbrıs'a ilişkin olarak gündeme gelmektedir. Bir başka deyişle, Yunan dış politikasında oldukça önemli bir yeri olan Pan – Helenik ideallerin bir uzantısı olan Kıbrıs Adası'nın Yunanistan'a ilhaki politikası da bu adla anılmaktadır. (Deniz Ülke Arıboğan, Gülden Ayman, Beril Dedeoğlu, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, 4.b., der. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul: Der Yayınevi, 2005, s.256.)

Kıbrıs Sorununa yönelik Zürih ve Londra Anlaşmalarının ardından Birleşmiş Milletler (BM) nezdinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) tarafından alınan çok sayıda karar, Genel Sekreterler liderliğinde yürütülen çözüm girişimleri kapsamlı bir çözüm için etkin sonuçlar üretememiştir. Söz konusu çözüm girişimlerinden en kapsamlı ve güncel olanı ise 2004 tarihli Annan Planı'dır. Dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından hazırlanan plan iki kurucu devleti kapsayan bir konfederasyon önerisi sunmuştur. Uzun süreli müzakereler sonucu plan Kuzey ve Güney'de referanduma sunulmuş, Kuzey %64,9'luk oy oranı ile planı onaylarken Güney % 75.8 hayır oyu ile planı reddetmiştir. Taraflardan birinin reddi sonucu Annan Planı yürürlüğe girememiştir (Kasım, 2007, s.64).

Irak'ın 2 Ağustos 1990 yılında Kuveyt'i işgali ile başlayan Körfez Savaşı ve 11 Eylül saldırıları sonrası yaşanan gelişmelerin ardından Kıbrıs Adası bulundurduğu askeri üsler ve jeopolitik konumu itibariyle ön plana çıkmıştır. ABD'nin SSCB temelli sorun algılamasının ortadan kalkması ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) tam üyelik sürecinin başlamasıyla beraber Avrupa Birliği (AB), Kıbrıs Sorununa aktif bir şekilde dahil olmuştur. AB, adada yaşanan sorunun çözüme kavuşmasının ve taraflar arasında bir anlaşma sağlanmasının GKRY'nin üyelik süreci için gerekli olduğunu vurgulamıştır. Zira AB, aday ülkelerden sınır sorunları başta olmak üzere uluslararası ilişkilere konu olabilecek anlaşmazlıkların çözüme kavuşturmalarını talep etmektedir. Böylece bu tür sorunların AB içerisinde yer almaması hedeflenmektedir. Ancak AB tarafından Rum tarafının üyelik için gerekli şartları taşıdığına ilişkin yapılan açıklamaların ardından Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), GKRY'nin Zürih ve Londra Konferansları'nın yanı sıra BMGK'nın 649 sayılı kararına da aykırı şekilde adanın tek temsilcisi olarak yaptığı başvurunun geçerli olmadığını iddia etmişlerdir. Tüm bu gelişmelere rağmen 1 Mayıs 2004 tarihinde süreç tamamlanmış ve GKRY, Kıbrıs Adası'nı temsilen AB üyesi olmuştur.

Ada üzerindeki siyasi ve toplumsal açılardan yaşanan sorunlar 2000'li yılların başında ada çevresindeki hidrokarbon kaynakların keşfedilmesi sonrası farklı bir boyut kazanmıştır. Kıbrıs Adası açıklarındaki enerji kaynaklarının GKRY tarafından tek taraflı kullanılması girişimi Kıbrıs Sorununu daha karmaşık hale getirmektedir. Ada çevresinde ortaya

çıkan enerji rekabetinin Kıbrıs Sorununun çözümünde açtığı yeni pencere ve KKTC'nin bu yeni rekabet alanı içerisinde elde edeceği avantajlı pozisyonların değerlendirileceği çalışmanın temel araştırma soruları şunlardır:

- Levant Bölgesi'nde tespit edilen enerji kaynaklarının Avrupa'ya transferi KKTC'ye uluslararası toplum bakımından avantajlar kazandırabilir mi?
- KKTC ve Türkiye arasındaki deniz alanlarındaki hidrokarbon kaynakların varlığının tespiti için atılacak ortak adımlar nelerdir?
- GKRY'nin AB üyesi olmasının verdiği avantaj ve Yunanistan'ın desteği ile Kıbrıs Sorununu uluslararası alana taşıması sonrası KKTC çözüme yönelik nasıl bir politika izlemelidir?
- Adanın güneyinde ortaya çıkan petrol ve doğalgaz Kıbrıs Sorununun çözümüne olumlu bir katkı yapabilir mi?

GKRY'nin adadaki siyasi çözümü tamamlamadan AB üyesi olması ile başlayan süreç bölgenin hidrokarbon jeopolitiğin merkezine gelmesinin ardından KKTC'nin saf dışı bırakılarak yürütülen tek taraflı politikalar ile devam etmektedir. AB'nin bu süreç içerisinde Rum Yönetimi'ne verdiği destek ön plana çıkmaktadır. Bu doğrultuda KKTC'nin uluslararası alanda aktör olarak kabul edilmesine yönelik girişimleri önem taşımaktadır. Son dönemde ada çevresinde tespit edilen enerji kaynaklarına yönelik çeşitli aktörler tarafından geliştirilen politikalar soruna enerji bağlamında farklı bir boyut kazandırmıştır. Çalışma kapsamında yapılan literatür araştırmasında, Kıbrıs Sorununun tarihsel gelişimi içerisinde enerji boyutuna yönelik eserler taranmıştır. Yapılan literatür taraması sırasında konunun ele alındığı çalışmaların önemli bir bölümünde sorunun değerlendirilmesi sırasında konunun AB, GKRY, Türkiye ve diğer bölge ülkeleri özelinde ele alındığı görülmüştür. Buradan hareketle bu çalışma, enerji alanındaki gelişmeler bağlamında KKTC'yi de bölgesel bir aktör olarak değerlendirmeyi hedeflemekte ve bu gelişmelerin Kıbrıs Sorununa yansımaları ele almaya çalışmaktadır. Çalışmada, Soğuk Savaş sonrası çok aktörlü bir alan haline gelen Kıbrıs Adası çevresindeki enerji mücadelesi Doğu Akdeniz'deki ekonomi-politik gelişmeler ışığında analiz edilecektir. Yapılan analiz sonucunda KKTC açısından enerji bağlamında mevcut reel politığın bölgesel güç

dengesinde meydana getirebileceği fırsatlara yönelik değerlendirmeler yer alacaktır.

Soğuk Savaş Döneminde Kıbrıs Sorunu

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından 1940'lı yıllardan itibaren Latin Amerika'da devrimler² ve Afrika kıtasındaki ülkelerde sömürge karşıtı bağımsızlık hareketleri yaşanırken Ortadoğu'da etkinliği bulunan İngiltere de bu coğrafya üzerindeki pozisyonunu gözden geçirmek durumunda kalmıştır. 1571'de Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında bulunan, 1878 yılında fiili olarak İngiltere egemenliğinin başladığı Kıbrıs Adası'nda da İkinci Dünya Savaşı sonrası bağımsızlık hareketlerinin patlak verdiği bir süreç ortaya çıkmıştır. 1914 yılında adayı resmen ilhak eden İngiltere için savaş öncesi sahip olduğu sömürgeleri bırakma süreci başlamış ve bu noktada Kıbrıs'ta önemli gelişmeler yaşanmıştır (Holland, 1998, s.6).

Rumların bağımsızlık taleplerinin yanında adayı Yunanistan ile birleştirme politikasına bağlı olarak Enosis taraftarlarının girişimleri bir süre sonra Kıbrıslı Türklere yönelik saldırılara dönüşmüştür. Adada Yunan General Yeoryos Grivas'ın liderliğinde kurulan ve İngiltere'nin silahlı gücüne karşı mücadele amacı taşıyan "Kıbrıslı Savaşçıların Ulusal Örgütü" (*Ethniki Organosis Kypriou Agoniston, EOKA*) adlı grup bir süre sonra doğrudan adadaki Türkleri hedef almaya başlamıştır (Armaoğlu, 1984, s.786). İngiltere'nin tansiyonun düşürülmesi ve sorunun çözümüne ilişkin 1955 yılında topladığı Londra Konferansı'nda somut bir netice elde edilememiştir (Newsinger, 2015, s.93).

1956 yılında Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdülnasır'ın Süveyş'i millileştirmesi üzerine patlak veren Süveyş Krizi İngiltere için Kıbrıs Adası'nın önemini bir kez daha artırmıştır. Ortadoğu'daki siyasi

² 1930 yılında yaşanan Büyük Buhran tarımsal üretim ve ham madde ihracatı ile ön plana çıkan Latin Amerika ülkelerinde ekonomik sorunların derinleşmesine neden olmuştur. Söz konusu kriz ekonomik bağımsızlık ve ulusal ekonomiyi destekleyen grupların serbest ticaret ve liberalizmi savunan gruplara oranla güç kazanması ile sonuçlanmıştır. Bu bağlamda içe dönük ekonomi modelleri ve ithal ikameci sanayi anlayışı önemli hale gelmiştir. Ekonomik anlamda yaşanan bu değişim siyasi alanda da popülizmin yükselişi ile kendisini göstermiştir. Brezilya'da Getúlio Dornelles Vargas, Meksika'da Lázaro Cárdenas del Río ve Arjantin'de Juan Domingo Perón liderliğindeki devrimler bu popülist hareketlenmelerin önemli örneklerini oluşturmaktadır. (Topal, 2009, s.125)

gerçeklik üzerinden Batı karşıtı aktörlerin güçlenmesi bağlamında tehdit algılamalarını daha da derinleştiren İngiltere, ada üzerindeki askeri varlığını korumaya yönelik girişimleri desteklemiştir. Bu doğrultuda hem Türkiye hem de Yunanistan'ın masada olduğu bir anlaşma üzerinde çaba sarf edilmeye başlanmıştır. Özellikle 1959 yılının şubat ayında ABD'nin liderliğinde gerçekleştirilen Zürih ve Londra Konferansları önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır (Göktepe ve Bilgiç, 2014, s.149). Zira ABD, Soğuk Savaş konjonktürü içerisinde NATO'nun güney kanadı içerisinde değerlendirdiği Kıbrıs Adası üzerinde SSCB'nin olası etkisinden çekinmiş ve burada bir çözümün mümkün olabilmesi için öncü rol oynamıştır.

Rum tarafında bulunan Enosis taraftarlarının ortaya çıkardığı krizin büyümesine engel olmak isteyen ABD'nin öncülüğünde adada iki toplumlu bir yapıyı ön plana alan Zürih ve Londra Anlaşmaları 1959 yılının şubat ayında imzalanmıştır. Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin garantörlüğünde yapılan ve sorunun çözümüne yönelik kapsamlı ilk girişim olma özelliği taşıyan bu anlaşmaların ardından 16 Ağustos 1960 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. Kıbrıs Adası'nda bulunan Türk ve Rum halkları arasında ortaklık esasına dayandırılan anlaşma sahada uygulama alanı bulamamış ve Rum tarafının saldırgan politikaları yoğunluğunu artırarak devam etmiştir (Ker-Lindsay, 2011, s.19).

İki kesimli parlamentonun bulunduğu, devlet memurluklarının adadaki nüfus oranı dikkate alınarak %70 Rum, %30 Türk şeklinde belirlendiği ve devlet başkanının Rum, yardımcısının ise Türk olacağı ilan edilen Kıbrıs Cumhuriyeti de adadaki sorunun çözümü için sürdürülebilir olmamış ve 1963 yılında Enosis taraftarlarının yeniden başlayan saldırıları kurulan yeni devletin sonunu getirmiştir. Adada Kıbrıslı Türklere yönelik saldırıların artması üzerine Türkiye kamuoyunda adaya yönelik askeri müdahale seçeneğinin tartışılması üzerine ABD buna şiddetle karşı çıkmış ve dönemin ABD Başkanı Lyndon B. Johnson dönemin başbakanı İsmet İnönü'ye askeri müdahale olması halinde Türkiye'nin olası bir Sovyet saldırısı karşısında NATO tarafından desteklenmeyeceğinin ilan edildiği bir mektup kaleme almıştır (Kasım, 2007, s.59).

Kıbrıslı Türklere yönelik saldırıların yoğunlaşması üzerine Türkiye, 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekati'nı düzenlemiştir. Türkiye'nin müdahalesine en sert şekilde tepki gösteren ülke Yunanistan olurken bu ülke müdahaleyi engelleyemediği gerekçesiyle NATO'dan ayrılmıştır. Yunanistan, Türkiye'nin askeri müdahalesini NATO içerisinde engelleyici bir unsur olarak değerlendirmeye çalışmış ve soruna uluslararası boyut kazandırmayı hedeflemiştir (Evriviades, 1975, s.241). Bu tarihten itibaren de Kıbrıs Sorunu uluslararası alanda önem kazanmaya ve Türkiye ile Yunanistan'ı karşı karşıya getirmeye başlamıştır.

KKTC'nin 15 Kasım 1983 tarihinde kuruluşunu ilan etmesi ABD tarafından tepki ile karşılanmıştır. ABD, KKTC'nin uluslararası alanda tanınmaması yönünde telkinler yapmasına rağmen Soğuk Savaş şartları içerisinde Türkiye'ye karşı sert tepki göstermemiştir. Zira bu dönem içerisinde adadaki anlaşmazlıkların büyüyerek NATO'nun güney kanadına zarar vermesinin önüne geçilmesi Kıbrıs Sorununa dair politikadaki temel bakış açısını oluşturmuştur. Bu doğrultuda ABD'nin girişimleri ile BMGK sorunun çözümüne ilişkin esas alınan "*iki toplumlu ve iki kesimli federasyon kurulması*" çağrısında bulunmuştur (Sepos, 2008, s.26).

BMGK'nın Kıbrıs Sorununa ilişkin iki toplumlu ve iki kesimli federasyon kurulması esasına dayanan çözüm önerileri farklı sayıdaki kararlar ile gündeme gelmiş ancak bunlardan hiçbiri somut bir ilerlemenin öncüsü olamamıştır. Bu kararlar arasında 541 ve 649 sayılı kararlar ön plana çıkanlar olmuştur. Bu kararlardan 541 sayılı olanı KKTC'nin kuruluşunun "*hukuki olmadığını*" iddia etmektedir. Bu yönüyle ilgili karar BMGK'nin görev ve yetkisi dışında olması bakımından eleştirilmektedir. Öte yandan 649 sayılı karar ise ada üzerinde "*iki toplum*" ve "*iki kesim*" temelinde bir federal sistem kurulmasına yönelik içeriği ile ön plana çıkmaktadır. Söz konusu karar Kıbrıs Adası üzerindeki toplumsal farklılığı uluslararası alanda ifade etmesi bakımından önem taşımaktadır.

541 Sayılı BMGK Kararı

Güvenlik Konseyi'nin Kıbrıs Barış Harekatı'nı takip eden yıllar içerisinde Kıbrıs Sorununa yönelik girişimleri adada görev yapan BM Barış Gücü'nün görev ve yetkilerinin düzenlenmesinin yanı sıra Genel Sekreter'in iyi niyet girişimleri ile sınırlı kalmıştır. Fakat 1983 tarihinde alınan kararın niteliği daha önceki Konsey kararlarının dışında bir özellik taşımaktadır. Öyle ki BMGK tarafından alınan söz konusu karar ile Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin (KTFD) "geçersiz bir devlet" olduğu ilan edilmiştir. Rum Yönetimi'nin alınması noktasında yoğun çaba sarf ettiği bu karar bağlantısızlar hareketinin de desteğini almıştır (Tamçelik, 2013, s.1250).

BMGK'nın kararının ardından önem arz eden diğer bir karar ise yine aynı tarihte BM Genel Kurulu'nda alınmıştır. Rum Yönetimi'nin Yunanistan ile ortak şekilde Genel Kurul'da aldıracağı karar ile Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ada üzerinde tek yetkili siyasi yapı olduğu vurgulanmış, egemenlik ve kontrol yetkisi tekraren ifade edilmiştir. Alınan karar ile Kıbrıs Cumhuriyeti'nin haklarının baki olduğu ve söz konusu hakların farklı ülkeler tarafından ihlal edilemeyeceği belirtilmiştir. Öte yandan Kıbrıs Cumhurbaşkanı'nın adanın yabancı askerlerden arındırılması teklifinden duyulan memnuniyet Genel Kurul kararında yer almıştır. "Kıbrıs Cumhuriyeti halkı" ifadesinin ilk kez kullanılması nedeniyle de önem taşıyan BM Genel Kurul kararı soruna farklı bir boyut kazandırmış ve mevcut sorunların çözümsüzlüğü ile adada iki farklı halkın varlığını da ortaya koymuştur (Armaoğlu, 1984, s.278).

Güvenlik Konseyi, 15 Mayıs tarihinde KKTC'nin ilan edilmesine tepki gösteren Rum Yönetimi, Yunanistan ve İngiltere'nin başvurusu üzerine 17 Kasım 1983 tarihinde yeniden toplanmıştır. Dönemin KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş'ın toplantı sırasında yaptığı konuşmada "iki bölge ve iki toplumlu federal bir Kıbrıs Cumhuriyeti" fikrini ilan etmesine rağmen 18 Kasım 1983 tarihinde BGMK tarafından 541 sayılı karar kabul edilmiştir. Alınan karar ile KKTC'nin bağımsızlık kararı "hukuken geçersiz" sayılarak bağımsızlık kararının geri alınması talep edilmiştir. Ayrıca tarafların Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenlik haklarına, bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi istenmiştir. Son

olarak bütün devletlerden Kıbrıs Cumhuriyeti dışında başka bir devleti tanımamaları talep edilirken söz konusu karar Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) tarafından da 29 Mart 1984 tarihinde aynen kabul edilmiştir (Yearbook of the UN, 1983, s.254).

541 sayılı BMGK kararı çeşitli açılardan eleştirilmiş, yapılan eleştiriler Güvenlik Konseyi'nin görev ve yetki alanı dışında hukuki bir beyanda bulunması üzerine temellendirilmiştir. İngiliz hukuk profesörü Elihu Lauterpacht adada yaşayan Kıbrıslı Türkleri ve Rumları "eşit iki toplum" olarak değerlendirmiş ve dünya barışını tehdit eden unsurlara karşı eylemde bulunmakla görevli Güvenlik Konseyi'nin bu tür bir ilanda bulunmasının görev ve yetkisi dahilinde olmadığını ifade etmiştir. Bu tutumu haksız ve yanlış olarak nitelendiren Lauterpacht, BM Anlaşması çerçevesinde sorunun Uluslararası Adalet Divanı (UAD) tarafından karara bağlanması gerektiğini ifade etmiştir (Laipson, 1990, s.76).

649 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı

Güvenlik Konseyi'nin 1983 yılındaki kararını takiben Kıbrıs ile ilgili BMGK bünyesinde 1985, 1986 ve 1987 yıllarında önemli gelişmeler yaşanmamıştır. Bu süreç içerisinde alınan kararlar bölgede bulunan BM Barış Gücü'nün görev süresinin uzatılmasını içeren dar kapsamlı adımlar olmuştur. Taraflar arasında BM aracılığı ile New York'ta yapılan çeşitli görüşmelerden de herhangi bir netice alınamaması üzerine dönemin BM Genel Sekreteri Perez de Cuellar BMGK'ye bir rapor sunmuştur (Sönmezoğlu, 2000, s.273).

Rapor üzerinde yapılan görüşmeler sonucu 12 Mart 1990 tarihinde Güvenlik Konseyi tarafından 649 sayılı karar alınmıştır. Karar öncelikle Genel Kurul tarafından alınan ve Türk askerlerinin Kıbrıs Adası üzerinden çekilmesini öngören 3212 sayılı karara atfı yapmaktadır. Söz konusu karar adadaki askeri varlığın Türkiye aleyhine sona erdirilmesini talep etmesi bakımından önem taşımaktadır (Tamçelik, 2013, s.1253).

BMGK tarafından alınan 649 sayılı karar esas itibarıyla Kıbrıs Adası üzerinde "iki toplumlu" ve "iki kesimli" federal bir sistemin kurulmasını öngörmüştür. Ancak New York'taki görüşmeler sırasında KKTC

Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş self determinasyon³ ilkesi çerçevesinde ada üzerinde iki toplum değil “iki halk” bulunduğunu savunmuştur. Fakat Güvenlik Konseyi aldığı karar ile görüşmelerin “eşitlik” esasına göre yapılması gerektiğini vurgulamış ve Denktaş’ın “iki halk” kavramını reddetmiştir (Armaoğlu, 1994, s.295).

Son olarak alınan karar BM Genel Sekreteri’nin yetkilerini de genişletmiştir. Böylece görüşmeler sırasında yalnızca “aracı” görevi gören Genel Sekreter’e “telkinde bulunma” yetkisi de verilmiştir. Bu yetkilendirme ile Soğuk Savaş sonrası Butros Gali ve Kofi Annan tarafından ele alınan çözüm önerileri Kıbrıs Sorunu bağlamında Genel Sekreterlerin öne çıktığı ve uluslararası toplum tarafından desteklenen gelişmelerin yaşandığı bir dönemin başlangıcı olmuştur (Gürel, 1993, s.102).

Soğuk Savaş döneminin sona ermesi Kıbrıs Sorunu için yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur. Uluslararası politikada yaşanan değişiklikler, aktörlerin soruna ilişkin algılamalarında farklı perspektiflerin ortaya çıkması ve 3 Temmuz 1990 tarihinde GKRY’nin adanın tek temsilcisi olduğu iddiasıyla AB’ye yaptığı tam üyelik başvurusu, yeni bir dönemi beraberinde getirmiştir. Sovyetler Birliği’nin dağılması ile ABD’nin Kıbrıs Adası’na yönelik SSCB kaynaklı tehdit algısı ortadan kalkmıştır. Buna paralel olarak GKRY’nin tam üyelik

³ **Kendi kaderini tayin (self determinasyon):** Kendisini diğerlerinden farklı ve ayrı olarak kabul eden insan topluluklarının içinde yer alacakları devleti ve hükümetin biçimini belirleyebilmeleri. Kimi zaman bir ilke kimi zamansa bir hak olarak kabul edilen bu kavram Batı Avrupa’daki sosyal uyanış döneminde liberal ulusçuluk olgusuyla ortaya çıkmış ve Amerikan Bağımsızlık Bildirisi, Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi ile belgelenmiştir. Liberal düşüncenin halk egemenliğine dayanan ilkeleri içerisinde önemli bir yer tutan bu görüş, ABD Başkanı Woodrow Wilson’un I. Dünya Savaşı sonrası oluşturulacak düzenin temel koşullarını belirten “On Dört Nokta” programında yer alınca, uluslararası ilişkilerin en önemli parçalarından birisi haline gelmiştir. O dönemde Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu’nun parçalanması aşamalarında anlam kazanan ve 1919 barış görüşmelerinde Arnavutluk, Avusturya, Çekoslovakya, Estonya, Finlandiya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya ve Yugoslavya’nın bağımsız devletler olarak doğmasına yol açan bu kavram, II. Dünya Savaşı sonrasında ise eski sömürge devletlerinin bağımsızlıklarını kazanma süreçlerinde önemli yer tutmuştur. Ülkesel egemenlik ve sınırların belirlenmesine ilişkin sorunlarda uygulanan plebisit mekanizmasına da temel oluşturan kendi kaderini tayin (self determinasyon) kavramı, BM Anlaşması’nın temel ilkelerini belirleyen bölümde bir ilke olarak yer almaktadır. Ayrıca günümüzde dünya üzerindeki pek çok devletin çok etnikli bir yapıya sahip olması ve mikro milliyetçi akımların devletlerin ulusal bütünlüğünü bozucu bir özellik kazanması sebebiyle bu kavramın uygulanabilirliği konusunda birtakım kısıtlamaların uygulanmadığı kaçınılmaz hale gelmektedir. (Deniz Ülke Ariboğan, Gülden Ayman, Beril Dedeoğlu, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, 4.b., der. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul: Der Yayınevi, 2005, s.396.)

süreci kapsamında AB bölgede etkinliğini artırmaya başlamıştır. Bu süreç içerisinde ada üzerindeki mevcut siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunların yanı sıra Rum Yönetimi'nin enerji alanında uygulamaya koyduğu ön-alıcı politikalar Kıbrıs Sorunu için yeni bir boyutu gündeme getirmiştir (Kasım, 2007, s.60).

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Kıbrıs Sorunu

SSCB'nin dağılmasının ardından Soğuk Savaş dönemi sona ermiş ve uluslararası sistem içerisinde tek kutuplu bir süreç başlamıştır. Sovyetler Birliği'nden ayrılarak Orta Asya ve Kafkasya'da var olan yeni devletler ve bu devletler arasında yaşanan etnik ve coğrafi temelli sorunlar Soğuk Savaş sonrası dönemin öne çıkan gelişmeleri olmuştur (Krauthammer, 1991, s.26). İki kutuplu yapı içerisinde kutup lideri ülkelerin etkisi altındaki coğrafyalar üzerindeki muhtemel çatışma ve gerilimleri kontrol etme kapasitelerinin Soğuk Savaş konsepti sonrası erozyona uğraması bu sorunların derinleşmesinin çıkış noktasını oluşturmuştur.

Kıbrıs Sorununa ilişkin parametreler de Soğuk Savaş sonrası önemli bir değişikliğe uğramıştır. Öncelikle ABD'nin soruna bakışını ortaya koyan "NATO'nun güney kanadının güvenli hale getirilmesi" düşüncesine temel oluşturan Sovyetler Birliği tehdidi ortadan kalkmıştır. Zira NATO için bu sürece dek temel kaygı Türkiye ve Yunanistan arasında Kıbrıs Adası nedeniyle ortaya çıkacak bir çatışmanın SSCB'ye bölgede etkinlik kazandırma ihtimali olmuştur. Körfez Savaşı'nı takiben Ortadoğu'nun bölgesel anlamda ön plana çıkması Soğuk Savaş sonrası Kıbrıs Adası'nı bulundurduğu askeri üsler bağlamında daha farklı bir konuma getirmiştir.

Burada ön plana çıkan ülke iki askeri üsse sahip olan İngiltere'dir. Ağratur ve Dikelya olmak üzere adanın batı ve doğu bölgelerinde iki askeri üssü bulunan İngiltere, Doğu Akdeniz'de önemli bir avantaj sahibidir. Söz konusu üsler, Körfez Savaşı'na yapılan müdahale ve 11 Eylül saldırıları sonrası Afganistan ve Irak'ın işgali sırasında lojistik merkez bakımından önem kazanmıştır. Adanın stratejik açıdan taşıdığı bu önem bölgeye ilgi duyan Rusya, ABD ve İsrail gibi ülkelerin Kıbrıs'taki taraflarla yakın ilişkiler kurmasına da yol açmıştır (Tamçelik, 2011, s.1521).

Öte yandan GKRY'nin üyelik başvurusu ile bölgede mevcudiyetini artıran AB, Kıbrıs Sorununda ön plana çıkmaya başlamıştır. Gerek taraflar arası gerekse de uluslararası görüşmelerin gerçekleştirilmesinde ön plana çıkan ABD, üyelik müzakereleri sebebiyle AB'nin bölgede aktif bir rol üstlenmesine yönelik herhangi bir engelleme girişiminde bulunmamıştır. AB ise 1990 yılındaki başvurunun ardından Kıbrıs Adası'ndaki sorunların müzakereleri doğrudan etkilediğini ifade ederek çözüm için çaba göstermeye başlamıştır. 2004 yılında tam üyeliğin kabulüne kadar gelen süreç içerisinde AB, GKRY'nin adadaki sorunlu yapıyı çözüme kavuşturmadan tam katılım noktasında sorunlar yaşanabileceğini dile getirmiştir. KKTC ve Türkiye de Rum Yönetimi'nin 1990 yılındaki başvurusuna tepki gösterirken dönemin KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denктаş BMGK'nin 649 sayılı kararında vurgulanan siyasi eşitlik ilkesine aykırı olduğu gerekçesi ile GKRY'nin adadaki iki toplumu temsilen başvuruda bulunamayacağını vurgulamıştır (Kasım, 2007, s.61). AB üyeliğine tepkide dile getirilen bir diğer husus ise 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluş temelini oluşturan anayasa ve Garanti Anlaşmaları'na yönelik aykırılıklar olmuştur.

1990'lı yılların ortalarından itibaren Kıbrıs Sorununa yönelik çözüm girişimlerinde ABD'nin ön planda olmadığı BM destekli girişimler söz konusu olmuştur. Bu noktada Genel Sekreterlerin öncülük ettiği öneriler taraflar arasında ve uluslararası düzlemde tartışılmıştır. Bunlardan ilki dönemin BM Genel Sekreteri Butros Gali tarafından 1992 yılında hazırlanan Fikirler Dizisi olmuştur. Gali'nin Fikirler Dizisi, Kıbrıslı Türklere birtakım haklar verirken Kuzey aleyhine toprak kayıplarını da içermektedir. Hazırlanan çalışma kapsamında ortaya konan haritada Kıbrıslı Türklere kalan toprak parçasının oranı adanın % 28.2'sini temsil etmektedir. Bu oran ile KKTC'nin elinde bulundurduğu 35.04'lük toprak parçasından çok ciddi oranda kayıp meydana gelmektedir. Öte yandan söz konusu haritada KKTC'nin Maraş'tan çekilmesi ve önemli bir su kaynağı ve tarım alanı olan Güzelyurt bölgesinin de Rum Yönetimi'ne bırakılması öngörülmüştür (Bölükbaşı, 1995, s.471).

KKTC'nin kurucu Cumhurbaşkanı olan ve 1983'ten 2005'e kadar toplam 21 yıl 5 ay 9 gün görevde kalan Rauf Denктаş, 100 paragraftan oluşan Fikirler Dizisi'nin 91'ini kabul etmesine rağmen, plan içerisinde

Kıbrıslı Türklerin çekilmesi gerektiği toprakların önemi ve gelecekte GKRY ve Yunanistan'a bağımlı bir Kuzey Yönetimi oluşturulma çabası nedeniyle 1992 tarihli planı reddetmiştir. Planın reddedilme gerekçelerinden *birincisi* Güzelyurt gibi tarım anlamında elverişli ve Kuzey için ekonomik açıdan verimli toprakların bulunduğu bölgenin Güney'e verilmesinin gelecekte yaratacağı olumsuzluklar olmuştur. Tarımsal ürün üretme noktasında sorun yaşayan bir KKTC, GKRY ile olası bir müzakere zemininde dezavantajlı konuma düşebilecekti. *İkinci olarak* Gali haritasının kabulü KKTC'nin topraklarının %25'ini kaybedeceği, 50 bin ile 60 bin civarında Kıbrıslı Türkün ise mülteci konumuna düşeceği anlamına geliyordu (Zervakis, 2004, s.114). Gali'nin Fikirler Dizisi kapsamındaki toprak uzlaşması konusu anlaşmanın reddedilmesi aşamasında önemli bir sorun teşkil etmiştir

Tüm bu gelişmeler ile birlikte Fikirler Dizisi reddedilmiş ve Soğuk Savaş sonrası Kıbrıs Sorununa ilişkin uluslararası anlamdaki bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Butros Gali öncülüğündeki çözüm girişimlerine 20 Ekim 1993 yılına dek devam eden Denktaş ve GKRY Cumhurbaşkanı Yorgo Vasiliou liderler düzeyinde 10 ayrı görüşme gerçekleştirmiş ancak somut bir ilerleme kaydedilememiştir (Bölükbaşı, 1995, s.473).

Kıbrıs Sorununa ilişkin uluslararası açıdan öne çıkan geniş kapsamlı ve yakın tarihli girişim ise Annan Planı olmuştur. Gali'nin hazırladığı Fikirler Dizisi'nin reddedilmesi ve Rum Yönetimi'nin 1997 yılında Rusya'dan S-300 hava savunma füzesini satın alması ile bölgede gerginliğin artması üzerine AB, BM'nin çözüme yönelik girişimlerini destekleme yoluna gitmiştir. 11 Eylül 2001'de New York'ta yaşanan saldırılar sonrası Afganistan ve Irak'ta terörle mücadele kapsamında geniş bir operasyon alanı oluşturulmuştur. Türkiye de bu operasyonlar sırasında jeopolitik açıdan ön plana çıkan ülke olmuştur. Ancak Türkiye Kıbrıs'a yönelik çözüm girişimlerinin üye olmadığı AB içerisinde değil daha geniş bir alana sahip olduğu BM sınırları içerisinde yürütülmesinden yana olmuştur. AB de Kıbrıs Cumhuriyeti adı ile müzakere sürecini başlattığı GKRY'ye adadaki sorunun çözülmesi gerektiği noktasında uyarılarda bulunmuştur. Bu doğrultuda AB de BM'nin Kıbrıs Sorununa yönelik girişimlerini desteklemiştir. Böyle bir süreç içerisinde 11 Kasım 2002'de dönemin BM Genel Sekreteri Kofi

Annan'ın adı ile anılan Annan Planı ortaya atılmıştır. Bu döneme paralel olarak 2004-2005 yılları, Türkiye ve AB arasındaki tam üyelik müzakerelerinin de yürütüldüğü bir süreci ifade etmektedir. Öyle ki Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde önemli gelişmelerin yaşandığı bu dönem içerisinde, 6 Ekim 2004 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından Türkiye'nin siyasi kriterleri gerekli ölçüde karşıladığı ve Birliğe katılım müzakerelerinin başlatılması tavsiyesinde bulunulmuş, 3 Ekim 2005 tarihinde ise Türkiye ile AB arasında tam üyelik müzakereleri başlatılmıştır (Tannam, 2016, s.194).

Kıbrıs Sorununa çözüm için ortaya konulan Annan Planı daha kapsamlı olması ve uluslararası aktörlerin taraflar üzerindeki baskısı itibarıyla önceki girişimlerden ayrılmaktadır. Plan; siyasi yapı, mülkiyet ve nüfus gibi temel anlaşmazlıkların yaşandığı noktalarda ayrıntılı bir yol haritası çizmiştir. Buna göre iki ayrı kurucu devletin oluşturduğu bir federasyon öngören Annan Planı, yasama yetkisini de Senato ve Temsilciler Meclisi'nin meydana getirdiği parlamentoya vermiştir. Bu yapı içerisinde Senato'da eşit temsil sistemi benimsenirken Temsilciler Meclisi'nde her iki yönetimin de sahip olduğu nüfus oranının dikkate alınacağı bir düzen söz konusu olmuştur. Plan ayrıca KKTC nüfusunun % 21'ine denk gelecek sayıda Rum'un Kuzey'e yerleşebilmesinin de önünü açmıştır. Kıbrıs Sorununda en önemli noktalardan biri olan mülkiyet konusunda ise bir komisyon kurulması kararlaştırılmıştır. Planda görev süresinin 10 yıl olarak ifade edildiği komisyonun kurucu devletlerden ikişer kişinin yanı sıra Kıbrıs Adası dışında garantör ülkeler olan Türkiye, Yunanistan ve İngiltere vatandaşı da olmayan yedi kişinin katılımı ile oluşacağı yer almıştır (Loizides, 2014, s.240).

Geniş kapsamı ve uluslararası baskılara rağmen planın çeşitli bölümleri Türk tarafının tepkisini çekmiştir. Bunlardan *birincisi* plana göre Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) adadaki askeri varlığının kademeli olarak düşürülmesidir. Bu doğrultuda asker sayısının 2018 yılına kadar önce altı bine ve ardından üç bine düşürülmesi gerektiği belirtilmiş ve nihayetinde 650 ile sınırlandırılacağı yer almıştır. Bu girişim adada iki kesimli yapıyı zaafa uğratacağı ve Türkiye'nin bölge üzerindeki etkinliğini zayıflatacağı endişesi ile olumsuz karşılanmıştır. *İkinci olarak* mülkiyet konusunda ortaya konan çözüm girişiminin de kısa vadede sonuç vermektense uzak olduğu ortaya çıkmıştır. Mülkiyet

konusunda kurulacak olan komisyonun görev süresinin 10 yıl gibi uzun bir süreyi kapsaması ve birer yıl uzatılabilir oluşu söz konusu sürecin belirsizliğinin devam edeceği anlamını taşımaktaydı (Efegil, 2003, s.62).

Türkiye, KKTC, Yunanistan ve GKRY arasında 2003 yılında New York'ta başlayan görüşme trafiği İsviçre'nin Luzern kenti yakınındaki Bürgenstock'ta son bulmuş ve Annan Planı'nın Kıbrıs Adası'nın her iki kesiminde de referanduma sunulacak taslağı üzerinde anlaşma sağlanmıştır. Kuzey ve Güney'de referanduma sunulan metin üzerindeki son görüşmelerde Kuzey'e yerleşebilecek Rumların oranı % 21'den 18'e düşürülmüş ve Rumlara Kuzey'den % 7, ara bölgeden % 2.5 ve İngiltere'nin sahip olduğu üslerden % 1 olmak üzere toplamda % 10.5 oranında toprak bırakılmıştır. Son olarak Kuzey'e yerleşecek olan Rumların seçme ve seçilme haklarını Güney'de kullanacakları hükmü getirilmiştir (Kasım ve Bakan, 2004, s.130).

Tarafların üzerinde uzlaşma sağladığı metin 24 Nisan 2004 tarihinde Kuzey ve Güney'de referanduma sunulmuştur. Kıbrıslı Türkler % 64.9 ile referanduma evet derken Rumlar % 75.8 ile hazırlanan plan için hayır oyu kullanmıştır. Her iki taraftan birinin reddetmesi üzerine 2002'de hazırlığına başlanan Annan Planı yürürlüğe girememiştir (Sözen ve Özersay, 2007, s.125).

Adadaki mevcut sorun ABD'nin değişen stratejisi ile birlikte BM'nin ön plana çıktığı çeşitli platformlarda çözüme kavuşturulmak istenmiş ve bu anlamda farklı öneriler ortaya konmuştur. Fakat Annan Planı başta olmak üzere ortaya konan çözüm önerileri ve müzakere süreçleri başarıya ulaşmadığı gibi 2003 sonrası bölgede enerji politikası bağlamında yaşanan gelişmeler Kıbrıs Sorununda farklı bir dinamiğin harekete geçmesine yol açmıştır. GKRY'nin Kıbrıs Adası'nın sahip olduğu hidrokarbon kaynakları üzerindeki politikaları doğrultusunda Mısır, Lübnan ve İsrail ile yaptığı ikili anlaşmalar bölgenin jeostratejik önemini artırmıştır. Uluslararası şirketlerin petrol ve doğalgaz arama amacıyla GKRY tarafından ruhsatlandırılması ve Doğu Akdeniz'deki gelişmeler bölgenin değerlendirilmesinde enerji faktörünü önemli hale getirmiştir. Bu bağlamda söz konusu gelişmelerin Kıbrıs Sorununu çok aktörlü ve daha karmaşık hale getirme potansiyeline sahip olduğu söylenebilir.

Enerji Jeopolitiğinin Kıbrıs Sorununa Etkisi

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile ABD açısından SSCB tarafından NATO'nun güney kanadına karşı olası bir müdahale ihtimali sona ermiş, Ortadoğu coğrafyası üzerinde Körfez Savaşı ve 11 Eylül saldırıları sonrası yaşanan gelişmeler ile Kıbrıs Adası'nın jeopolitik önemini artırmıştır (Algür, 2020, s.66). ABD'nin SSCB temelli sorun algılamasının ortadan kalkması, Soğuk Savaş'ın ardından AB'nin Doğu Akdeniz'deki etkinliğini artırarak önemli bir aktör haline gelmesi ve GKRY'nin ada üzerindeki tek taraflı politikaları Kıbrıs Sorununu farklı açılardan çok aktörlü bir yapıya dönüştürmektedir. Kıbrıs Sorununun çözümüne yönelik en önemli girişim olan Annan Planı'nın güneyde reddedilmesi ve buna paralel olarak GKRY'nin adanın tek temsilcisi olarak AB üyeliğine kabulü KKTC'nin uluslararası alandaki dezavantajlı konumunu artırmaktadır. Bunlara ek olarak özellikle 2000'li yıllarda Doğu Akdeniz'de enerji temelinde yaşanan gelişmeler ve GKRY'nin ada üzerindeki tek taraflı politikaları sorunu daha karmaşık hale getirmektedir (Eralp ve Beriker, 2005, s.178).

Doğu Akdeniz alanı içerisinde son dönemde yaşanan gelişmeler bölgedeki hidrokarbon kaynakların varlığının tespiti üzerine önem kazanmıştır. Tespiti yapılan hidrokarbon yataklarında arama – tarama faaliyetlerine ilişkin Münhasır Ekonomik Bölge (MEB)⁴ ve Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Anlaşmalarında GKRY'nin adanın tek temsilcisi olduğu iddiası ile hareket etmesi Kıbrıs Sorununa yeni bir boyut kazandırmıştır (Biresselioğlu, 2019, s.120). Rum Yönetimi'nin özellikle adanın güneyindeki hidrokarbon yataklarına yönelik tek taraflı bir politika izlemesi Kıbrıs Sorununa *enerji güvenliği* (energy security) ve *enerji jeopolitiği* (energy geopolitics) boyutlarını eklemiştir.

⁴ Kıyı devletinin gerek deniz yatağı ve deniz yatağı altında gerekse su tabakası içerisinde ve üzerinde bazı egemenlik haklarına sahip olduğu bölge. Bu bölge karasuları esas çizgisinden başlayarak iki yüz mile kadar uzanan açık deniz alanını ifade etmektedir. Kıyı devletinin bu bölgeye ilişkin olarak sahip olduğu başlıca haklar; 1) deniz yatağı ve deniz yatağı altındaki madenlerden ve minerallerden yararlanmak, 2) deniz yatağı üstündeki su tabakasında bulunan bütün madensel ve biyolojik kaynakları kullanmak, 3) bu bölgeyi ekolojik bakımdan korumak ve 4) bilimsel araştırmalar yapmaktır. Üçüncü devletler de bu bölgeden geçiş ve haberleşme amacıyla faydalanma hakkına sahiptir. (Deniz Ülke Arıboğan, Gülten Ayman, Beril Dedeoğlu, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, 4.b., der. Faruk Sönmezöglü, İstanbul: Der Yayınevi, 2005, s.256.)

Ticaret başta olmak üzere enerji ve askeri açıdan stratejik öneme haiz olan Doğu Akdeniz, Mısır, Libya, Tunus, İtalya, Yunanistan, Slovenya, Hırvatistan, Bosna Hersek, Karadağ, Arnavutluk, Yunanistan, Türkiye, Suriye, Lübnan, Filistin ve İsrail gibi çok sayıda aktörü içerisinde barındırmaktadır. Enerji kaynaklarının bulunduğu Ortadoğu ülkeleri ile Avrupa ilişkileri Arap-İsrail savaşları sebebiyle gerilemiş, bu durum enerji trafiğini de olumsuz etkilemiş ve nihayetinde Doğu Akdeniz'in enerji jeopolitiği bağlamında önemi artmıştır (Joffe, 2002, s.427).

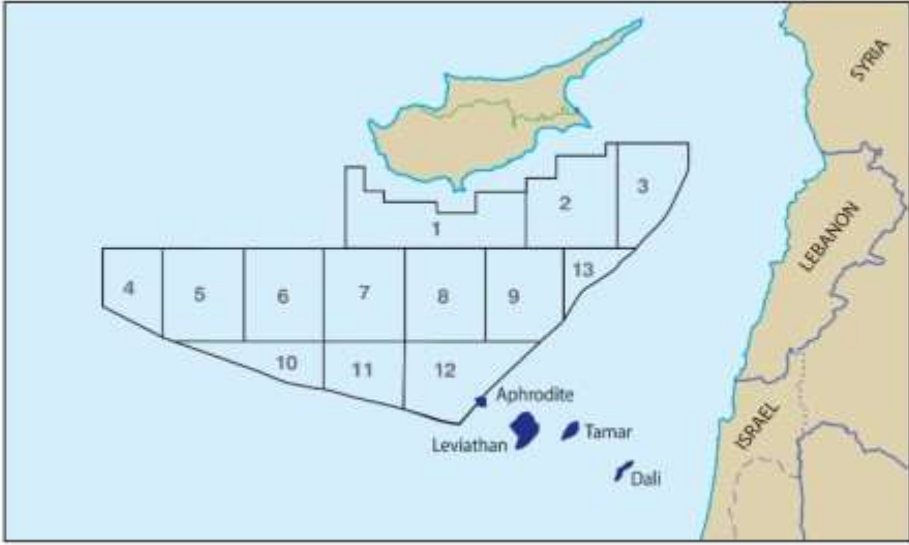
Akdeniz'in doğusunda yer alan, doğu ve batı arasında köprü işlevi gören ve "Levant Bölgesi" olarak tarif edilen alan hidrokarbon jeopolitiği üzerinde yaşanacak çatışma veya iş birlikleri, uluslararası ilişkiler içerisindeki güç ve ekonomik dengeleri değiştirebilecek kapasiteye sahiptir. Öyle ki Ortadoğu ve Hazar Denizi'nden elde edilen hidrokarbon kaynakların Avrupa'ya taşınması noktasında önemli bir nakil noktası olan Doğu Akdeniz bölgesi Levant'taki doğal kaynak rezervlerinin ortaya çıkışı ile önemini daha da artırmıştır (Ediger, Devlen ve Mcdonald, 2012, s.74).

Enerji alanında yaşanan gelişmeler; petrol ve doğal gaz olarak tanımlanabilecek hidrokarbon rezervlerinin keşfi bölge ülkelerinin yanı sıra AB ülkelerinin de Doğu Akdeniz'e olan ilgisinin artmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda 2000'li yılların başından itibaren hidrokarbon kaynakların keşfi ve kullanımı hususunda bölge ülkeleri arasında yapılan Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Anlaşmaları ön plana çıkmaktadır (Yaycı, 2011, s.18).

Çevresinde yer alan doğal gaz ve petrol yatakları değerlendirildiğinde Kıbrıs Adası'nın önemli bir potansiyele sahip olduğu görülmektedir. ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi'nin (USGS) hidrokarbon kaynaklarına ilişkin yayınladığı raporda adanın güneyi, Suriye, Lübnan ve İsrail arasında bulunan bölümde 3.5 trilyon metre küp doğal gaz ve 1.7 milyar varil petrol rezervi bulunduğu ifade edilmiştir (Winrow, 2018, s.47). Söz konusu enerji rezervlerinin tespiti ve çıkarılması işlemlerine ilişkin GKRY'nin tek taraflı hamleleri Kıbrıs Sorununda enerji başlığının da yeni bir kriz olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Adanın kuzey bölümünün de bu kaynaklardan faydalanacağını iddia eden Rum Yönetimi, 2003 yılında Mısır, 2007 yılında Lübnan ve 2010 yılında İsrail ile ikili anlaşmalara ek olarak MEB

Anlaşmaları yapmıştır (Kepecioğlu, 2008, s.15). GKRY bu anlaşmalara ilaveten 26 Ocak 2007 tarihinde adanın güneyinde 13 parsel belirlemiş ve bu parsellerde hidrokarbon aranması amacıyla uluslararası şirketlere ruhsat vermiştir. Söz konusu parsellerin bulunduğu bölgedeki petrol rezervinin 8 milyar varil ve 400 milyar dolar değerinde olduğu tahmin edilmektedir (Leigh ve Brandsma, 2012, s.2).

Harita: Kıbrıs Adasının Güneyinde GKRY Tarafından İlan Edilen 13 Parsel

Kaynak: PRIO Cyprus Centre, 2013, s.4.

Rum Yönetimi'nin uluslararası firmalara hidrokarbon arama yetkisi tanımak amacıyla belirlediği 13 parselden 5 tanesi Türkiye Cumhuriyeti'nin muhtemel kıta sahanlığı içerisinde yer almaktadır. Rum Yönetimi yaptığı ikili anlaşmalar ile Türkiye'yi Akdeniz'de daha dar bir alan içerisine sıkıştırmayı hedeflerken KKTC'yi dışarıda bırakarak söz konusu anlaşmaları yapmaktadır. Bu noktada KKTC'nin uluslararası toplum tarafından devlet statüsünde tanınmaması KKTC açısından en önemli sorun olarak ön plana çıkmaktadır (Olgun, 2019, s.7). USGS'nin 2010 yılında Kıbrıs Adası özelinde yayınladığı raporda ise adanın çevresinde toplamda 30 milyar varil petrol rezervi olduğu ifade edilmiştir. Bu rezervlerin varlığı noktasında Kıbrıs Adası'nın güneyde

Mısır ile arasında bulunan Nil Deltası Havzası, İsrail ile Levant Bölgesi ve Girit'in güneydoğusunda yer alan Heredot Havzası ön plana çıkmaktadır. Yukarıda ifade edilen ikili anlaşmalarda GKRY'nin ön alıcı ve KKTC'yi göz ardı eden politikaları henüz çözüme kavuşmamış olan Kıbrıs Sorununda gerilimi tırmandırma potansiyeline sahiptir (Sandıklı, 2013, s.7).

Kıbrıs Sorununda enerji güvenliği ile ilişkili olarak deniz güvenliğini de etkileyecek olan gelişmelerden bir diğeri ise 2010 yılında patlak veren Arap Baharı sonrası uluslararası aktörlerin Ortadoğu'ya yakın bölgelerde etkinliklerini artırma girişimleridir. Bu kapsamda Rusya'nın Suriye'de Himeymim hava üssü ve Tartus'ta sahip olduğu deniz üssündeki askeri varlığı bu ülkenin Doğu Akdeniz'deki gelişmelere ve dolayısıyla GRKY'nin politikalarına dahil olma potansiyeli taşıdığını göstermektedir. Öyle ki adanın güneyindeki parseller üzerinde Rus enerji şirketi GAZPROM'un gaz arama faaliyetlerinde bulunma yönünde girişimleri bulunmaktadır (Özgen, 2018, s.38).

Tablo 1: Doğalgaz Rezervi Bulunduran Ülkeler Sıralaması (2019)

SIRA	ÜLKE	GAZ REZERVİ (Milyar m ³)
1	Rusya	38
2	İran	32
3	Katar	24,7
4	Türkmenistan	19,5
5	Birleşik Devletler	12,9
6	Çin	8,4
7	Venezuela	6,3
8	Suudi Arabistan	6
9	Birleşik Arap Emirlikleri	5,9
10	Nijerya	5,4
11	Cezayir	4,3
12	Irak	3,5
13	Azerbaycan	2,8
14	Kazakistan	2,7
15	Avustralya	2,4
16	Mısır	2,1
17	Kanada	2
18	Kuveyt	1,7
19	Norveç	1,5
20	Endonezya	1,4

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, 69th Edition, June 2020

GKRY'nin adadaki siyasi çözümünü tamamlamadan AB üyesi olması ile başlayan süreç bölgenin hidrokarbon jeopolitiğin merkezine gelmesinin

ardından KKTC'nin saf dışı bırakılarak yürütülen tek taraflı politikalar ile devam etmektedir. AB'nin Rum Yönetimi'ne verdiği destek, enerji güvenliği açısından Rusya'ya olan bağımlılığın azaltılması hedefi ile ön plana çıkmaktadır (Tagliapietra, 2013, s.2).

Bu doğrultuda KKTC'nin uluslararası alanda aktör olarak kabul edilmesine yönelik girişimleri çok daha değerli hale gelmektedir. Kıbrıs Sorununa ilişkin tarihsel süreçten bugüne gelen sorunların çözümü mümkün olmamış, buna yönelik en kapsamlı çalışma olan 2004 tarihli Annan Planı da Rumların reddetmesi sonucu hayata geçmemiştir. Dönemin KKTC Cumhurbaşkanı Mustafa Akıncı ve Rum mevkidaşı Nikos Anastasiadis arasında gerçekleşen ve kimi zaman BM temsilcilerinin de ev sahipliği yaptığı görüşme serilerinde de adadaki sorunun adil bir şekilde çözüme kavuşması noktasında ilerleme kaydedilememiştir. Son yıllarda Kıbrıs açıklarındaki enerji kaynaklarının GKRY tarafından tek taraflı kullanma girişimlerinin yoğunluk göstermesi Kıbrıs Sorununu daha karmaşık hale getirmektedir (Örnek ve Mızrak, 2016, s.28).

Sonuç

Kıbrıs Sorunu, yıllardır çözüm bekleyen sorunların değişen hükümetlere ve uluslararası girişimlere karşın çözülememesi sebebiyle uzun erimli bir değerlendirmeye ihtiyaç duymaktadır. GKRY'nin adanın tek temsilcisi olarak AB üyeliğine kabul edilmesi ve enerji jeopolitiği üzerinde yaşanan değişim adanın stratejik önemini artırmaktadır. Ada üzerindeki iki toplumlu yapının çözüme kavuşması noktasında somut adımların atılmaması bir yana AB'nin GKRY'nin siyasi, ekonomik ve toplumsal açıdan ön alıcı politikalarını desteklemesi KKTC'nin aleyhine bir zemin oluşturmaktadır. Rum Yönetimi'nin tek taraflı enerji politikaları Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasının temelini oluşturan Zürih ve Londra Antlaşmalarında vurgulanan ve yine BMGK'nin 12 Mart 1990 tarihinde aldığı 649 sayılı kararda ifade edilen "iki toplum" ve "siyasi eşitlik" gerçeğini göz ardı ettiğini göstermektedir.

Bu doğrultuda ada üzerindeki mevcut siyasi ve toplumsal sorunlara ek olarak ortaya çıkan hidrokarbon alanındaki gelişmeler Kıbrıs Sorununu etkileyebilme potansiyeline sahiptir. Bu kapsamda çalışmanın

giriş bölümünde ortaya konan araştırma sorularına ilişkin şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Doğu Akdeniz'in doğal gaz ve petrol bağlamındaki enerji rezervi ve enerji nakli bakımından jeostratejik önemi artış göstermektedir. Levant Bölgesi'ndeki enerji kaynaklarının Avrupa'ya nakli konusunda bölge ülkeleri İsrail - GKRY - Yunanistan hattı üzerine yoğunlaşmaktadır. Ancak özellikle Leviathan ve Tamar sahalarındaki doğal gazı Avrupa'ya ihraç etmek isteyen İsrail'in gaz sevkiyatını GKRY üzerinden gerçekleştirmesi oldukça maliyetlidir. Türkiye'deki enerji nakil yollarının kullanılması hem Türkiye'nin bölgesel pozisyonunu güçlendirebilecek hem de Kıbrıs Sorununda daha aktif bir rol oynamasına katkı sağlayabilecektir. Bu doğrultuda KKTC de Türkiye ile iş birliği içerisinde bu süreç içerisinde dahil olabilecek jeopolitik avantaja sahiptir.
- Mısır ve İsrail açıklarındaki doğal gaz rezervlerinin oluşmasında önemli rol oynayan jeolojik oluşumların Türkiye ve Kıbrıs'a ait alanlarda da yaşanması gözlenebilir. Burada güncel verilerin yanı sıra Türkiye ve KKTC'nin belirlediği deniz yetki alanlarındaki oluşumlar da takip ve analiz edilmelidir. Bu tür kaynakların tespiti, kullanımı ve bölge ülkeleri ile muhtemel iş birlikleri noktasında Türkiye ve KKTC tarafından ortak çalışma grubu kurulması faydalı olacak ve karşılıklı ilan edilen MEB alanlarında hidrokarbon arama faaliyetleri hızlı bir şekilde ilerleyebilecektir.
- GKRY, AB üyesi olması ve Yunanistan'ın güçlü desteği ile Kıbrıs Sorununu uluslararası arenaya taşımakta, Türkiye'nin garantörlüğünün devre dışı bırakılması noktasında Doğu Akdeniz'deki gelişmeleri lehine kullanmak istemektedir. Bu noktada gerek Türkiye açısından Doğu Akdeniz'de adil bir MEB ve Deniz Yetki Alanları Sınırlandırma sisteminin hayata geçirilmesi gerek KKTC'nin adadaki statüsünün uluslararası alanda kabul görmesi noktasında hukuki temellere dayanan argümanlar geliştirilmelidir. KKTC'nin adadaki varlığı ve bu varlığı esas alan Zürih - Londra Antlaşmalarının yanı sıra BM'nin 649 sayılı kararının temel alınması önemli bir tez

oluşturulmasını sağlayacaktır. Bu noktada KKTC için temel hedef uluslararası aktörler tarafından tanınmasına yönelik adımların daha güçlü şekilde atılması olacaktır.

- Avrupa ülkeleri Arap - İsrail savaşlarında olduğu üzere Ortadoğu'da ortaya çıkabilecek muhtemel senaryolara karşı enerji transferi güvenliğini sağlamak istemektedir. Burada İran başta olmak üzere yaşanacak bir krizin etkisinin azalmasında Doğu Akdeniz önemli bir rol oynayacaktır. Türkiye'de yer alan enerji nakil hatlarının Doğu Akdeniz'deki kaynakların Avrupa'ya ihraç edilmesi noktasında etkili bir rol oynamasına ilişkin KKTC'nin dahil olduğu bir strateji ihraç eden ülkeler açısından KKTC'yi değerli bir noktaya taşıyabilecektir.
- Enerji bağlamında ada çevresinde belirlenen kaynaklar Kıbrıs Sorununa yönelik çözüme katkı sağlayabilir. Çözüm sonrasında adanın iktisadi açıdan kalkınmasında bu kaynaklar önemli rol oynayacaktır. Bu açıdan hidrokarbon kaynaklarının kullanımının ekonomik bir fon olarak tasarlandığı, KKTC ve GKRY için adil bir paylaşımın hayata geçirilmesi gerekmektedir. Enerji jeopolitiğinin bölgede yarattığı yeni dinamikler de KKTC için bir fırsat ortamı yaratabilecektir.

EXTENDED ABSTRACT

**Reflection of the Developments in Eastern
Mediterranean to Cyprus Issue: The New Era in
Energy Geopolitics and the Geostrategic
Transformation**

*

Furkan Terzi – Uğur Yasin Asal
İstanbul Ticaret University

The Cyprus Problem needs a long-term evaluation because the problems that have been waiting for a solution for years cannot be solved despite the changing governments and international initiatives. The acceptance of GASC as the sole representative of the island to EU membership and the change in energy geopolitics increase the strategic importance of the island. Aside from the inability to take concrete steps to resolve the bi-communal structure on the island, the EU's support for the political, economic, and social pre-receptive policies of the Greek Cypriot Administration constitutes a ground against the TRNC. The unilateral energy policies of the Greek Cypriot Administration show that it ignores the fact of "two communities" and "political equality", which was emphasized in the Zurich and London Agreements, which formed the basis of the establishment of the Republic of Cyprus, and which was also expressed in the resolution 649 of the UNSC on 12 March 1990.

The political and social problems on the island gained a different dimension after the discovery of hydrocarbon resources around the island in the early 2000s. The unilateral use of energy resources off the island of Cyprus by GASC complicates the Cyprus Problem. In this direction, developments in the hydrocarbon field in addition to the current political and social problems on the island have the potential to affect the Cyprus Problem. In this context, the following conclusions and were reached regarding the research questions posed in the introduction part of the study:

- The geostrategic importance of the Eastern Mediterranean in terms of natural gas and oil energy reserves and energy transmission is increasing. Regarding the transfer of energy

resources in the Levant Region to Europe and the countries of the region focus on the Israel - GASC - Greece line. However, it is very costly for Israel, which wants to export natural gas from the Leviathan and Tamar fields to Europe, through GASC. The use of energy transmission routes in Turkey will both strengthen Turkey's regional position and contribute to a more active role in the Cyprus Problem. In this direction, TRNC has the geopolitical advantage to be included in this process in cooperation with Turkey.

- It can be observed that the geological formations that play an important role in the formation of natural gas reserves off the coasts of Egypt and Israel are also experienced in the areas belonging to Turkey and Cyprus. Here, besides the current data, the formations in the maritime jurisdiction areas determined by Turkey and TRNC should also be followed and analyzed. The Establishment of a joint working group by Turkey and TRNC will be beneficial for the identification and use of such resources and possible cooperation with the countries of the region, and hydrocarbon exploration activities in the mutually announced exclusive economic zone (EEZ) areas will be able to progress rapidly.
- GASC, being an EU member and with the strong support of Greece, carries the Cyprus Problem to the international arena and wants to use the developments in the Eastern Mediterranean in favor of deactivating Turkey's guarantors. At this point, legal arguments should be developed for the implementation of a fair EEZ and Maritime Jurisdiction Demarcation system in the Eastern Mediterranean for Turkey, and the international recognition of the TRNC's status on the island. The TRNC's presence on the island and the Zurich-London Treaties based on this presence and as well as the UN's resolution 649, will provide an important thesis. At this point, the main target for TRNC will be to take stronger steps towards its recognition by international actors.
- European countries want to ensure energy transfer security against possible scenarios that may arise in the Middle East, as in

the Arab-Israeli wars. Here, the Eastern Mediterranean will play an important role in reducing the impact of a crisis, especially in Iran. A strategy that includes TRNC regarding the power transmission lines in Turkey to play an effective role in exporting the resources in the Eastern Mediterranean to Europe would bring TRNC to a valuable point for exporting countries.

- Resources determined around the island in the context of energy can contribute to the solution of the Cyprus Problem. These resources will play an important role in the economic development of the island after the solution. In this respect, fair sharing should be implemented for TRNC and GASC, where the use of hydrocarbon resources is designed as an economic fund. The new dynamics created by energy geopolitics in the region will also create an environment of opportunity for TRNC.

Kaynakça/References

- Algür, B. (2020). Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'deki Son uluslararası gelişmeler ışığında değişen Türkiye, ABD ve NATO politikaları. *Anadolu Stratejisi Dergisi*, 2(2), 55-70.
- Armaoğlu, F. (1984). *20. yüzyıl siyasi tarihi 1914 – 1980*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Bireselioğlu, M. E. (2019). Clashing interests in the Eastern Mediterranean. *Insight Turkey*, 21(4), 115-134.
- Bölükbaşı, S. (1995). Boutros-Ghali's Cyprus Initiative in 1992: Why did it fail?. *Middle Eastern Studies*, 31(3), 460-482.
- Ediger, V. Ş., Devlen, B. and McDonald, D. B. (2012). Levant' ta büyük oyun: Doğu Akdeniz'in enerji jeopolitiği. *Uluslararası İlişkiler*, 9(33), 73-92.
- Efegil, E. (2003). *Temel konular ışığında Annan Belgesi'nin analizi*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Eralp, D. U. ve Beriker, N. (2005). Assessing the conflict resolution potential of the EU: The Cyprus conflict and accession negotiations. *Security Dialogue*, 36(2), 175-192.
- Evriviades, M. L. (1975). The legal dimension of the Cyprus Conflict. *Texas International Law Journal*, 29, 227-264.
- Gürel, Ş. S. (1993). *Tarihsel boyut içinde Türk-Yunan ilişkileri (1821-1993)*. Ankara: Ümit Yayıncılık.

- Gürel, A., Mullen, F. and Tzimitras, H. (2013). The Cyprus hydrocarbons issue: Context, positions and future scenarios. *PRIO Cyprus Centre, PCC Report 1*, 1-112.
- Holland, Robert F. (1998). *Britain and the revolt in Cyprus*. Oxford: Clarendon Press. 1954-1959.
- Joffe, A. H. (2002). the rise of secondary states in the iron age levant. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 45(4), 425-467.
- Kasım, K. (2007). Soğuk Savaş Dönemi sonrası Kıbrıs sorunu. *Akademik Bakış*, 1(1), 57-72.
- Kasım, K. (2004). Kıbrıs Sorunu ve Doğu Akdeniz'de güvenlik. K. Kasım ve Z. A. Bakan (Der.), *Uluslararası Güvenlik Sorunları içinde* (s.125-140). Ankara: ASAM Yayınları.
- Kedikli, U. ve Deniz, T. (2015). Enerji kaynakları mücadelesinde Doğu Akdeniz Havzası ve deniz yetki alanları uyumsuzluğu. *Alternatif Politika*, 7(3), 399-423.
- Kepecioğlu, H. (2008). *Doğu Akdeniz deniz yetki alanları*. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları.
- Ker-Lindsay, J. (2015). The Cyprus Problem. A. Bebler (Der.), "Frozen conflicts" in Europe içinde (s.19-34). Toronto: Verlag Barbara Budrich.
- Krauthammer, C. (1991). The unipolar moment. *Foreign Affairs*, 70(1), 23-33.
- Laipson, E. B. (1990). Cyprus: Status of U.N. Negotiations. *USA Foreign Affairs and National Defense Division*, Washington.
- Leigh, M. and Brandsma, C. (2012). Energy resources in the Eastern Mediterranean: Source for cooperation or fuel for tension. *Brussels Forum Paper Series*, 1-6.
- Loizides, N. (2014). Negotiated settlements and peace referendums. *European Journal of Political Research*, 53, 234-249.
- Newsinger, J. (2015). *British counterinsurgency*. UK: Palgrave Macmillan.
- Olgun, M. E., (2019). Hydrocarbons will determine the political future of Cyprus. *Istituto Affari Internazionali, IAI Papers 19*, 1-21.
- Örnek, S. ve Mızrak, B. (2016). Bir güvenlik sorunu olarak Kıbrıs'ın enerji kaynakları ve uluslararası aktörlerin politikaları. *Bilge Strateji*, 8(15), 13-32.
- Özgen, C. (2018). Doğu Akdeniz'de deniz ve enerji güvenliği. *TASAM*, 33-42.
- Sandıklı, A., Budak, T. ve Ünal, B. (2013). Doğu Akdeniz'de enerji keşifleri ve Türkiye. *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM)*. Rapor No. 59, İstanbul.

- Sepos, A. (2008). *The Europeanization of Cyprus: Polity, policies and politics*. Basingstoke: Palgra ve Macmillan.
- Sönmezoğlu, F. (2000). *Türkiye-Yunanistan ilişkileri ve büyük güçler, Kıbrıs, Ege ve diğer sorunlar*. İstanbul: Der Yayınları.
- Sözen, A. ve Özersay, K. (2007). The Annan plan: State succession or continuity. *Middle Eastern Studies*, 43(1), 125-141.
- Tagliapietra, S. (2013). Towards a new Eastern Mediterranean Energy corridor?. *Review of Environment Energy and Economics*, 1-6.
- Tamçelik, S. (2013). Bm Güvenlik Konseyi'nin Kıbrıs'la ilgili aldığı bazı kararların özellikleri ve analitik değerlendirmesi (1964-1992). *Turkish Studies*, 8(12), 1229-1268.
- Tamçelik, S. (2011). Kıbrıs'taki İngiliz üslerinin stratejik önemi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 1510-1539.
- Tannam, E. (2016). Cyprus and the Annan Plan negotiations: An organisational model. *Irish Studies in International Affairs*, 27, 189-200.
- Topla, A. (2009). Ulusal kalkınmacılıktan küresel neoliberalizme Anti-Emperyalizm: Latin Amerika deneyimi. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 41, 113-138.
- Yaycı, C. (2011). Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasında Libya'nın rolü ve etkisi. *Güvenlik Stratejileri*, 7(14), 17-41.
- Yearbook of the United Nations : revised estimates under section 27, Public information : draft decision / United States of America.
- Zervakis, P. A. (2004). Cyprus in Europe: Solving the Cyprus Problem by Europeanizing it?. *The Quarterly Journal*, 3(1), 107-132.
- Winrow, G. M. (2018). Discovery of energy reserves in the levant and impacts on regional security. *Uluslararası İlişkiler*, 15(60), 45-57.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Terzi, F. ve Asal, U. Y. (2021). Doğu Akdeniz'deki gelişmelerin Kıbrıs sorununa yansması: Enerji jeopolitiğinde yeni dönem ve jeostratejik dönüşüm. *OPUS– Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(40), 2868-2895. DOI: 10.26466/opus.873401.